

Goriški Kras.

Najčudnejša goriška reka je Timava (Reka) pri Št. Ivanu. Zdaj izvira iz treh jam (ob deževji tudi iz večih). Precej močen je severni rokav, ki precej malin goni, skoro neznaten pa srednji. Za tem pride jama, ki je sedaj suha in zadnjič tretji, južni in najmočnejši izvir, ki je cela reka zase. On dobiva vodo še iz drugih jam in slednjič sprejme tudi prva dva rokava vase. Izliva se že po 930 m dolgem, blizu 50 m širokem toku v morje. Njen padec znaša ob oseki samo 1:58 m, o plimi za polovico manje (0:79 m). Velika je toliko, da nosi celo do izvira male ladije. Ob deževji je njena voda rdečkasta in se potem razločuje še pol ure daleč po morji.

Dandanes je dokazano, da je Timavin gorenji tok notranjska Reka. Ta izvira izpod gore Lisec v gozdu Dletvo (v Istri) in teče proti severozahodu po Kranjskem ter dospe z desnim bregom pri razvalinah „na Školju“ do goriške meje, kjer se razširi kot jezero. Goriško mejo spremlja 11 km daleč do izliva v Škocijansko jamo (230 m nad morjem). Od leve strani sprejema potok Padež, ki meji Istro z Goriškim. V škocijanski dol pada Reka globoko, nareja spodaj smaragdno-zeleno jezerice in se izliva potem v Škocijansko jamo. Podzemeljski tok Reke je natanjko izražen po ozki dolini za Žekancem. Pod Pliskavico se sliši šumenje podzemeljske reke. Jameljčani zajemajo v naravni votlini čisto studenčnico. Ves podzemeljski tok Reke do Timave znaša 35:26 km. Razven Reke in Raše nema Kras drugih tekočih voda. Dobe se sicer tu pa tam mali studenci, kakor v Kobdilji, pri Dobrevljah (Tomaj) in Povirji, ali ti dajajo le malo vode. Vsa izpodnebna mokrota odceja se po razpoklinah, ponorih in požiralnikih v podzemeljske votline in tudi omenjeni studenčki izgubljajo se po kratkem toku pod kamenito površje.

O dolgotrajni suši je na Krasu veliko pomanjkanje vode. Obstoječe lokve ali

„kali“ in tu pa tam nahajajoči se vodnjaki se kmalu posuše in revni prebivalci morajo 3—5 ur daleč hoditi po pitno vodo za se in za živino. Šele pred malo leti so začeli v večjih krajih z deželno in vladino pomočjo napravljati obsežnejše cementirane vodnjake, v katerih se voda ne posuši tudi o veliki suši ne.

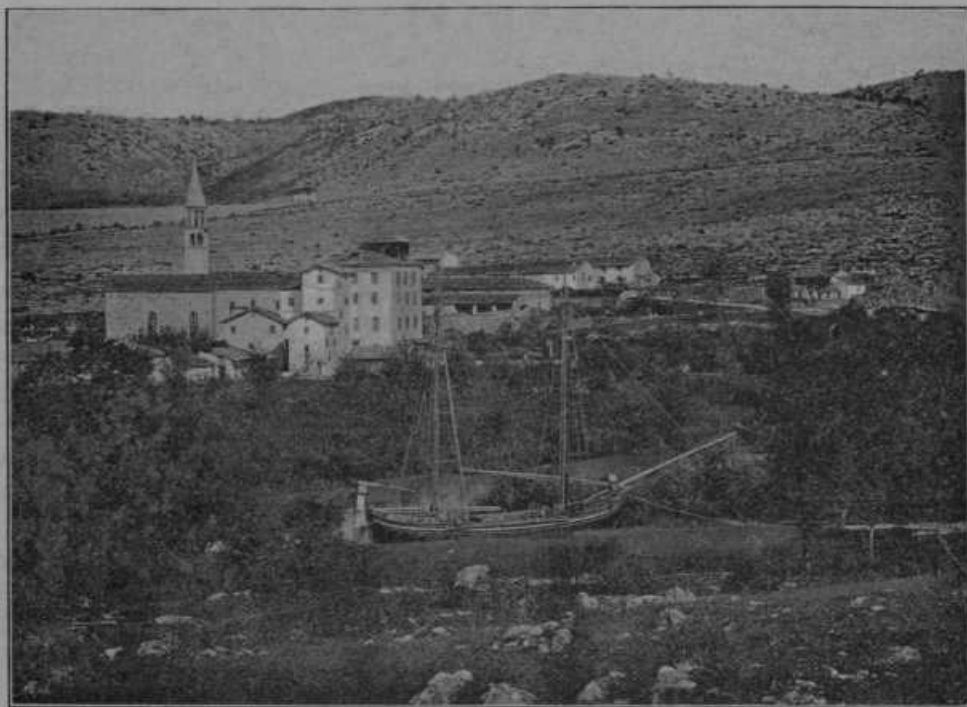
Z oglejskega zvonika se pregleda ves Kras proti Trstu in še dalje proti Istri. Čeravno je njegovo površje žalostno, vendar nam odkriva v svojih podzemeljskih jamah nepričakovana čudesa. V novejšem času obiskujejo najbolj divaško (prestonoleslednik Rudolfovo) okapnico, južno od železniške postaje, ker so vse kapniške tvorbe v njej zelo čiste, sneženo bele. Našli so jo meseca maja 1884. Okapnica „Vilenica“ pri Lokvi nema sicer tako velikih podzemeljskih prostorov, kakor slavna postojinska, vendar pa so njene podobe iz bliščečega kapnika ravno tako lepe. Vhod obeta malo, zato pa je njena notranjost tem lepša. Po kamenitih stopnicah se pride 257 m globoko na „prižnico“, katera visi nad strašanskim propadom. Jama se deli v dva hodnika: glavni drži proti Trebiču, kjer se nahaja v globini od 300 m mirno tekoča voda; drugi pa bolj k severozahodu proti Danam in Dutovljam. Tudi njo je obiskal cesar Frančišek I. 1818. V kraških okapnicah vise mogočni stebri izpod stropa navzdol in njim nasproti se vzdigajo drugi od tal navzgor. Mnogokrat so se že srečali in sklenili v jeden sam steber. Ti kapniki delajo različne podobe, sedaj posamezne, sedaj v gruclah stoječe. Vidi se n. pr. podobe križa, Matere božje, angelje s peroti, perice ob potoku, prižnice, oltarji, prostorne sobe, kakor plesišča itd. Druge znane kraške okapnice so: Malanica pri Sežani, Jerihovica blizu Klanca pri Gorjanskem, Vodnik pri Tubljah (proti Brjam), Lokvica pri Opatjem selu, v Jamljah (lani najdena),

Leskovica pri Nabrežini, v Gabrovici, na Proseku, itd. Mnoge izmed njih (n. pr. jameljska, gabroviška) imajo tudi prazgodovinske ostanke in sledove, da so v starodavnih časih ljudje po njih bivali.

Preznamenita je Škocijanska jama in tamošnji prirodni most. Notranjska Reka teče namreč pod širokim obokom, nad katerim stoji cerkev in vas Škocijan. Na zahodni strani zija velikanska udrtnina, t. j. 160 m dolgi Škocijanski dol. Po njem teče Reka in napravlja 13 m visok slap. Nad

drugih pa široka in visoka, kupolam podobna. Najimnitnejši tak prostor v jami je „Rinaldinov dom“. Tudi v Škocijanski jami se nahajajo prazgodovinski ostanki.

Tudi Kras ima svoje gradove, med katerimi slovi zlasti Devinski, sezidan vrh navpične stene ob morji (26,5 m visoko). Obdan je krog in krog z mnogimi zidovi, nasipi in trdnjavami in njegovi stolpi gledajo ponosno v spodej pluskajoče sinje morje. Pod novim gradom ob morji se vidijo razvaline starega in fantastično steno

Sv. Ivan pri Devinu.

slapom je postavljen nov 14 m dolg most, ki se vzdiga 60 m nad njim. Nad mostom pa se potrebnje še 80 m višine do' roba dola in tako iznaša vsa globina, v katero se Reka končno izgublja, 153 m. Pa tudi podzemeljski tok Reke so preiskali $2\frac{1}{2}$ km daleč in našli, da napravlja še 24 manjših slapov. Smer jame se vleče proti severozahodu, torej proti Divaški postaji. Struga je skoro neprestano s skalami posuta, jama pa na nekaterih krajih zelo zožena, na

„nuna“. Blizu grada je slavnoznani park, morda ravno tam, kjer je stal že davno pred Kr. r. imenitni gaj lovske boginje Dijane. V njem rasto skoro vedno zeleni hrasti in terebinte. S strehe devinskega grada se vidijo proti severu razvaline doberdobskega grada, ki se je tudi ponosno vzdigal nad malim jezerom. Iz tega se odteka voda v staroslavno, klasično reko Timavo, kjer se je bilo začelo prvo kulturno življenje na Goriškem. Vergil pripo-

veduje, da je imela sedmero šumečih izvirov ter jo imenuje „mater morja“; sedaj pa prav pohlevno priteka iz treh votlin ter se po kratkem toku izliva v morje.

Slikovitost Krasa povzdiguje tudi železnica in njene zgradbe. Od Ležeč do Proseka je napeljan 38 km dolg vodovod, ki daje vsak dan 1600 kubičnih metrov vode za nasitjenje strojev ter za domačo potrebo postajam in stražnicam na vsej omenjeni progi. Na zahodni strani postaje Nabrežina drži železnica čez 640 m dolgi in poprečno 20 m visoki vijadukt, najvažnejšo umetno zgradbo kraške železnice. Tvarina (najlepši školjknati vapnenec) je vzeta iz blišnjih kamenolomov. Oboki so 9,5 m široki. Koj za vijaduktom so naredili železnici tir skozi 19 m globoko skalnato zaseko. Koncem zaseke odpre se potovalcu prvikrat razgled na sinjo Adrijo, ki 160 m nižje pljuska ob skale. Ta pogled na brez-krajno morsko gladino preseneti vsakega, ki prvikrat zagleda morje. Blizu Nabrežine je vodni stolp, ki pa stoji že na tržaških tleh. V ta stolp vzdigajo studenčno vodo s sesalnicami od morske obale 145 m visoko, da preskrbujejo z njo postajo Nabrežino. Tudi tržaško mesto je napeljalo iz teh studencev, katere Slovenci imenujejo Brojanica (italijanizatorji pa „Aurisina“), pitno vodo v Trst l. 1885. — Opomniti je tudi treba, da kaže Kras svojo najneprijaznejšo stran tujcu, ki potuje po železnici ali veliki cesti, a prijazni kraji, kakor Tomaj, Dutovlje, Rodik ostanejo skriti.

Podnebje je na Krasu samo na sebi mehko in ugodno. Srednja letna toplina znaša 8—10° C; ob morski obali pri Devinu in Sestljanu kaže toplomer tudi po zimi 6,5—7° C. Zelo neugodno pa vpliva na kraško podnebje sedanja golost sveta. Gozdi pospešujejo dež, napravljajo torej

vlažno in hladno podnebje. Kjer pa gozde posekajo, tam postane zrak vedno bolj suh, rosa se ne napravlja več, rastline ne morejo kliti in pomanjkanje zelišč navstane. Pri tem se posuše tudi izviri, potoki in reke izgube mnogo svoje vode, lokve in jezera se izhlape in le še o deževji se napolnijo zopet z vodo. Kjer ni gozdov, tam dobe severovzhodni vetrovi večjo moč in narede podnebje mnogo mrzlejš, nego bi drugače bilo. In ravno pomanjkanje gozdov pospešuje silno moč burje.

Kadar ne piše burja, je zima na Krasu precej prijetna; snega pade le malo in redko. Poletja pa so navadno vroča in zelo suha, tudi v obližji morja. Zaradi pomanjkanja gozdov se golo skalovje tako razbeli, da puhti od njega vroč popolnoma suh zrak, ki pobije vso vlago iz oblakov. Čez dan tako razbeljena tla se ne ohladi zadoosti po noči, da bi se mogla rosa narediti, zlasti ker je ne pospešuje drevesna mokrota. Suša je torej navadna prikazen na Krasu vsako poletje. Suho vreme nastopi navadno že mal. travna, večkrat celo že sušca, in traja do kimovca, izvzemši nekaj ploh v vel. srpanu. Vinotoka nastopi južno vreme z močnim deževjem, kmalu potem pa zavlada suha burja. Vmes pa je po zimi več časa prijetno, lepo vreme. Na spomlad začne zopet burja tuliti, tako da posuši vso zimsko mokroto in naredi večkrat mnogo škode, zlasti otrese rada cvetje s sadnega drevja.

Vender pa ima Krašovec rajši suho leto, ker če mu tudi suša vzame prvi pridelek (žito), obrodi mu pa trta tem bolje in vino je zanj glavni pridelek. Mokra leta so pa tudi žitu škodljiva in dajajo le obilo krme za živino, katere po Krasu tako zelo primanjkuje.

S. Rutar.

(Dalje prih.)

